

مؤلفه‌ها و شاخص‌های سیاسی مؤثر بر روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه

سید یحیی صفوی^۱؛ حمیدرضا حاتمی^۲

محسن مرادیان^۳؛ حسن یزدانی^۴

پذیرش مقاله: ۹۵/۰۷/۲۱

دریافت مقاله: ۹۵/۰۵/۲۰

چکیده

روابط ایران و ترکیه، پس از انقلاب اسلامی ایران، تحت تأثیر عواملی چون اسلام‌گرایی، رقابت ژئوپلیتیکی، رقابت به منظور هژمون منطقه‌ای، اقتصادی و سیاسی بوده است. هر دو کشور ایران و ترکیه بر یکدیگر تأثیر دارند و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران از این کشور مهم تأثیرپذیر می‌باشد. هدف از این تحقیق شناخت ترکیه و دستیابی به مؤلفه‌ها و شاخص‌های سیاسی مؤثر بر روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه و تعیین میزان تأثیر آنها بر روی یکدیگر می‌باشد.

در این پژوهش، نوع تحقیق «کاربردی- توسعه‌ای» و روش تحقیق «توصیفی، تحلیلی» و سؤال اصلی تحقیق «مؤلفه‌ها و شاخص‌های سیاسی مؤثر بر روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه کدام است؟» می‌باشد. مدل مفهومی برگرفته از نظرات اساتید با پرسش‌نامه طیف لیکرت خودساخته به آزمون خبرگان گذاشته شد، با ضرایب آلفا کرونباخ ۰.۹۵۶ و لاشه بیشتر از ۰.۸ پایایی و روایی آن تأیید گردید. در نهایت با آزمون فریدمن، همبستگی و تحلیل بارهای عاملی، روابط دفاعی امنیتی با دو مؤلفه همگرایی و واگرایی سیاسی و ۲۶ شاخص به تأیید رسید.

واژگان کلیدی: مؤلفه‌ها و شاخص‌های سیاسی، روابط دفاعی امنیتی، ایران، ترکیه.

۱- استاد جغرافیای سیاسی دانشگاه جامع امام حسین علیه‌السلام

۲- دانشیار روانشناسی بالینی دانشگاه جامع امام حسین علیه‌السلام

۳- استادیار امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی

۴- دانش‌آموخته دکتری علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول)

مقدمه

روابط ایران و ترکیه، پس از انقلاب اسلامی ایران، تحت تأثیر عواملی چون اسلام‌گرایی، رقابت ژئوپلیتیکی، رقابت به منظور هژمون منطقه‌ای، اقتصادی و سیاسی بوده است. روابط رو به رشد ایران و ترکیه در زمینه‌های تجاری، همکاری اقتصادی و رفت و آمدهای مستمر میان مقام‌های دو کشور نشانه اراده بالای سیاسی تهران و آنکارا به داشتن روابط کم تنش و رو به گسترش است، به ویژه در دوران حاکمیت حزب عدالت و توسعه در ترکیه هم‌کاری‌های ایران و ترکیه چشم‌گیر بوده است. چنانکه حجم مبادلات تجاری دو کشور در سال ۱۳۸۹ از مرز ۱۰ میلیارد دلار فراتر رفته، این روابط با توجه به سخنان ریاست جمهوری به سی میلیارد دلار در سال افزایش خواهد یافت. (ایران، بهمن ۱۳۸۹: ۲) با این توصیف، روابط تجاری روبه رشد به معنی هم‌سویی در نگرش و جهت‌گیری‌های سیاست منطقه‌ای و خارجی ترکیه و ایران نیست. به همین دلیل، مواضع و نگاه‌های امنیتی- دفاعی و راهبردی ترکیه و ایران به یکدیگر و در اسناد راهبردی آنها متفاوت از سیاست اعلامی‌شان می‌باشد، به گونه‌ای که ترکیه برنامه توسعه موشکی و فعالیت‌های هسته‌ای ایران را با دقت و حساسیت دنبال می‌کند و همکاری‌های نظامی ترکیه با رژیم صهیونیستی موجب نگرانی و بی‌اعتمادی کشورهای منطقه از جمله ایران می‌باشد. مخصوصاً با حوادثی که در دو سال گذشته در کشور سوریه - شریک راهبردی ایران در منطقه- رخ داده، و موضع‌گیری ترکیه و قرار گرفتن این کشور در جبهه غرب به خاطر عضویتش در ناتو و احداث سپر موشکی در مرز کشور سوریه و حمایت‌های این کشور از تروریست‌های معارض سوریه موجب شده است تا روابط ایران با ترکیه در هاله‌ای از ابهام قرار گیرد و آن اراده سیاسی برای تقویت روابط دفاعی و امنیتی بین مسئولان دو کشور وجود نداشته باشد.

بنابراین هر دو کشور ایران و ترکیه بر یکدیگر تأثیر دارند و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران از این کشور مهم تأثیرپذیر است. در این تحقیق تلاش می‌شود که ترکیه را خوب شناخته و با تجزیه و تحلیل عوامل تأثیرگذار، مؤلفه‌ها و شاخص‌های سیاسی مؤثر بر روابط دفاعی- امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه و میزان تأثیر آنها بر روی یکدیگر را احصاء نماید. امید است این پژوهش مورد استفاده مدیران و طراحان امنیتی و دفاعی جمهوری اسلامی ایران قرار گیرد.

جمهوری اسلامی ایران همواره خواهان صلح و ثبات و آرامش در منطقه بوده و سیاست‌های کلی نظام نیز بیان‌کننده ایجاد یک ساختار امنیت منطقه‌ای بومی بوده است، به گونه‌ای که این

ساختار با مشارکت تمامی کشورهای منطقه ایجاد شود، اما برخی از دولت‌های منطقه تحت تأثیر عملیات روانی قدرت‌های بیگانه و به واسطه تمایلات شخصی خودشان، همواره در پی قدرت‌های برون منطقه‌ای هستند و تلاش می‌نمایند امنیت و ثبات خود را از قِبل حمایت‌های آنها به دست آورند. در حالی که یکی از اصلی‌ترین و مهم‌ترین دلایل ناامنی‌های منطقه، حضور قدرت‌های بیگانه فرامنطقه‌ای است.

علی‌رغم تلاش مسئولین دو کشور برای توسعه همکاری‌ها، عوامل بالقوه و بالفعل مؤثر در واگرایی جمهوری اسلامی ایران و ترکیه موجب می‌شود تا اراده سیاسی به تعمیق روابط دفاعی و امنیتی خوب و مناسب و درخور شأن دو همسایه مسلمان قدری مشکل به نظر برسد.

با این توصیف، ترکیه یک همسایه مهم و تأثیرگذار در مسائل سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و امنیتی - دفاعی جمهوری اسلامی ایران بوده و در صورتی که تهدیدات آمریکا و متحدینش به واقعیت بپیوندد برخی همکاری‌های احتمالی ترکیه با آمریکا می‌تواند آسیب و چالش‌های عمیقی برای ایران ایجاد نماید، لذا شناخت بیشتر و دقیق‌تر رویکرد دفاعی ترکیه از منظر سیاسی برای تهیه روابط دفاعی و امنیتی بسیار مهم است.

لذا مسأله این است که علیرغم اهمیت ترکیه در منطقه و برای ما، با توجه به تحولات اخیر و تغییر مواضع این کشور در برخی موضوعات، روابط سیاسی بین دو کشور در هاله‌ای از ابهام قرار می‌گیرد، چگونگی بهبود روابط دفاعی و امنیتی بین دو کشور مدنظر است. در این زمینه مطالعات کافی، به روز و جدید صورت نگرفته و نیاز است به بررسی مسایل سیاسی تأثیرگذار بر روابط دفاعی امنیتی دو کشور جمهوری اسلامی ایران و ترکیه پرداخت.

این تحقیق از این جهت از اهمیت برخوردار است که پیشنهاداتی برای سیاست‌گذاری دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران در مقابل کشور ترکیه و کشورهای عضو ناتو، با توجه به تحولات اخیر در منطقه ارائه می‌نماید و مبنایی علمی برای تصمیم‌سازان و سیاست‌گذاران مجموعه دفاعی کشور برای توسعه و ارتقاء قدرت دفاعی جمهوری اسلامی ایران و تأمین استقلال و تمامیت ارضی است و به مراجع تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر دفاعی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران در تدوین و اتخاذ راهبرد دفاعی امنیتی مناسب در قبال کشور ترکیه کمک می‌نماید.

ضرورت شناخت عوامل تأثیرگذار بر روابط دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران در مقابل ترکیه با توجه به شرایط جدید در منطقه از نظر سیاسی نیاز به پژوهشی به روز و جدید را طلب می‌نماید. و همچنین: - ضرورت شناخت و رفع موانع همگرایی و برطرف نمودن عوامل واگرایی بین ایران و ترکیه در جهت تأمین امنیت جمهوری اسلامی ایران - ضرورت شناخت عوامل تأثیرگذار بر مؤلفه‌های قدرت با توجه به اینکه نقطه عطف و روح کلی حاکم بر سند چشم‌انداز ۲۰ ساله جمهوری اسلامی ایران - احتمال پراکندگی نیروها و آسیب‌پذیری توان دفاعی جمهوری اسلامی ایران در صورت تهدید نظامی از مرزهای شمال غربی کشور و احتمال ارتکاب به خطای راهبردی در تدوین و اتخاذ راهبرد دفاعی امنیتی مناسب در مقابل ترکیه در صورتی که این تحقیق انجام نشود.

هدف اصلی این تحقیق دستیابی به مؤلفه‌ها و شاخص‌های سیاسی مؤثر بر روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه است. دیگر اهداف آن: شناسایی و تعیین عوامل سیاسی محیطی (فرصت‌ها و تهدیدات فراروی دو کشور)، مؤلفه‌ها و شاخص‌های مؤثر بر بُعد سیاسی روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه و تعیین روابط بین مؤلفه‌ها و شاخص‌های بُعد سیاسی روابط دفاعی امنیتی و تعیین میزان تأثیر هر کدام از آنها بر یکدیگر

سؤال‌های تحقیق به شرح ذیل است: سؤال اصلی: مؤلفه‌ها و شاخص‌های سیاسی مؤثر بر روابط دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه کدامند؟ سؤال فرعی ۱: عوامل سیاسی محیطی مؤثر بر روابط دفاعی امنیتی، روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه کدامند؟ سؤال فرعی ۲: اهمیت و ضرورت‌های ایجاد روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه کدامند؟ سؤال فرعی ۳: مهم‌ترین ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های روابط بین روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه کدامند؟ سؤال فرعی ۴: میزان تأثیر مؤلفه‌ها و شاخص‌های روابط بین روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه کدامند؟

مبانی نظری

(۱) پیشینه تحقیق

در ارتباط با کشور ترکیه پژوهش‌های مختلفی صورت گرفته که بخشی از نیازهای تحقیق حاضر را تأمین می‌نمایند. اما علی‌رغم بررسی‌های قابل توجه در رساله‌های دکتری، پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد، پروژه‌های تحقیقاتی، مقالات علمی، سایت‌های علمی و متون مکتوب منتشر شده (اعم از تدوین و ترجمه)، به طور خاص، اثری که بر اساس چارچوب این موضوع و تحقیق حاضر نگارش شده باشد، و به روز باشد، یافت نشد. مانند رساله دکتری خسرو بوالحسینی با عنوان بررسی عوامل ژئوپلیتیک ترکیه و تأثیر آن بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران؛ به راهنمایی دکتر محمدحسین افشردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، (۱۳۹۲) که به روش توصیفی-تحلیلی و همبستگی و با سؤال: (۱) مهمترین عوامل ژئوپلیتیکی ترکیه مؤثر بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران کدامند؟ (۲) مهمترین فرصت‌ها و تهدیدات، قوت‌ها و ضعف‌های ژئوپلیتیکی فراروی ایران در قبال ترکیه کدامند؟ تهیه شده است، که در این تحقیق برخی مباحث ژئوپلیتیکی مورد نیاز از این رساله استفاده گردید.

(۲) مفهوم شناسی

- **دیپلماسی:** هنر و عمل مدیریت روابط خارجی یک ملت با حفظ منافع ملی حداکثری

- **دیپلماسی دفاعی:** عبارت از فعالیت‌هایی مانند انجام گفت‌وگوهای امنیتی، راهبردی و سطح بالا، تبادل‌های آموزشی و حرفه‌ای نظامی، واردات و صادرات تسلیحات و تجهیزات نظامی، برگزاری رزمایش و تمرین‌های نظامی مشترک و نظایر آن از سوی ارتش‌های کشورهاست. (Shea, 2005: 33)

- **روابط بین‌الملل:** به مجموعه اقدامات و کنش‌های متقابل واحدهای حکومتی و نهادهای غیردولتی و همچنین روندهای سیاسی میان ملت‌ها گفته می‌شود. (جمالی، ۱۳۸۵: ۲۰۸) از آنجایی که روابط دفاعی شاخه‌ای از روابط بین‌الملل است، می‌توان روابط دفاعی را نیز مجموعه اقدامات و

کنش‌های متقابل واحدهای نظامی حکومتی (نیروهای مسلح، وزارت دفاع و ...) و نهادهای نظامی غیردولتی که در دفاع نقش مؤثری دارند و همچنین روندهای نظامی و دفاعی میان ملت‌ها نامید.

۳) محیط شناسی

منطقه جنوب غربی آسیا با توجه به حضور کشورهای فرامنطقه‌ای و غربی هر روز شاهد حوادث و اتفاقاتی است که آن را به یک محیط امنیتی تبدیل نموده است که آستان رویدادها و تحولات بسیار و بحران است. تنها واحدهای نظامی تابعه ستاد فرماندهی کل آمریکا مستقر در منطقه، در برگیرنده ۶۳ پایگاه نظامی در ۱۱ کشور است که در شرق نزدیک، کشورهای منطقه نزاع اعراب و اسرائیل و منطقه شاخ آفریقا واقع هستند. (پژوهش گروهی دانشجویان دانشکده دفاع ملی، دانشگاه عالی دفاع ملی، ۱۳۹۲: ۲۵۳)

ناوگان‌های دریایی بزرگ کشورهای قدرتمند به ویژه آمریکا، تقریباً به طور دایم در آب‌های بین‌المللی اطراف منطقه خاورمیانه حضور دارند و از کلیه پایگاه‌ها و امکانات نظامی پراکنده در کشورهای منطقه استفاده می‌کنند. این نیروها می‌توانند به هنگام ضرورت، یگان‌های دریایی و هوایی خود را در سرزمین‌های خاورمیانه منتشر کنند. یگان‌های مختلفی از جمله ناوهای هواپیمابر، تفنگداران دریایی و هواپیماهای جنگنده از انواع مختلف در این منطقه به حال آماده باش هستند. این نیروها توانایی آن را دارند که یک عملیات نظامی بسیار وسیع را با سلطه کامل هوایی - همان گونه که در جنگ کویت اتفاق افتاد - اداره کنند. (همان)

حضور گسترده آمریکا در منطقه ژئواستراتژیک خاورمیانه، بزرگ‌ترین بیم‌ها و اضطراب‌ها را برای جهان امروز به ویژه کشورهای منطقه خاورمیانه و جبهه مقاومت اسلامی در پی داشته است و آنها را وادار به واکنش نموده است. از همین رو بازیگران غیردولتی و نیروهای هویتی قادر گردیدند تا بر سایر بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی تأثیرگذار باشند. به طور کلی بازیگران هویتی تلاش دارند تا بر قاعده بازی و فرایندهای سیاست منطقه‌ای تأثیرگذار باشند. به همین دلیل است که آمریکا را می‌توان اصلی‌ترین نیروی مقابله کننده در برخورد با بازیگران هویتی دانست. به طوری که نقطه تمرکز نیروهای نظامی آمریکا در چنین محیط‌هایی شکل گرفته است. (متقی، ۱۳۹۰:

۱۹۹-۱۹۸)

الگوی مداخله و تهاجم آمریکا و متحدانش علیه کشورهای مسلمان خاورمیانه و شمال آفریقا زمینه‌های آشکاری از جمله بیگانه‌هراسی، مقاومت و تلاش در جهت برقراری نوعی موازنه را بوجود آورده است که جبهه مقاومت اسلامی نمود عینی این موازنه‌جویی بین‌المللی به شمار می‌رود.

افزایش قدرت نرم جبهه مقاومت و بیداری اسلامی به عنوان برون‌داد آن، در حالی رو به تزاید است که قدرت نرم ایالات متحده آمریکا به ویژه در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا در حال کاهش است.

از یک طرف تغییر در ابزارهای قدرت موجب شده است گروه‌های افراطی اسلام‌گرا همچون القاعده و داعش (دولت اسلامی عراق و شام) دارای توانمندی تهدید همچون قدرت‌های بزرگ شوند و از طرف دیگر تغییر در منابع قدرت نیز موجب شده است جبهه مقاومت اسلامی به همراه سایر گروه‌ها و احزاب اسلامی علاوه بر دارا شدن ابزارهای جدید قدرت سخت در منطقه خاورمیانه از نفوذ اجتماعی و به تعبیر دیگر از قدرت نرم نیز برخوردار باشند.

کشور جمهوری اسلامی ایران و ترکیه به لحاظ موقعیت در جنوب غربی آسیا قرار دارند. موقعیت خاص آنها که در مرکز ثقل یکی از بزرگترین شبکه‌های ارتباطی جهان قرار گرفته‌اند و همچون پلی اروپا را به خاور دور و کشورهای آسیای مرکزی و ماوراء قفقاز را به جنوب وصل می‌کنند.

ترکیه در یکی از حساس‌ترین نقاط دنیا و حد فاصل دو قاره اروپا و آسیا قرار دارد. واقع شدن این کشور در حد فاصل دریای مازندران و مدیترانه و نزدیکی آن به خلیج فارس و کانال سوئز، موقعیت راهبردی ویژه‌ای به این کشور داده است. ترکیه بر دو تنگه بسفر و داردانل تسلط کامل داشته و از این طریق بر عبور و مرور کشتی‌های روسیه به اروپا و آب‌های آزاد کنترل دارد. ترکیه زبانه شرقی ناتو در غرب آسیا و تنها کشور مسلمان عضو این پیمان و رابط بین دنیای اسلام و ناتو می‌باشد. ترکیه در صدد است که به اتحادیه اروپایی راه یابد و قرائن و شواهد نشان می‌دهند که احتمالاً طی دو دهه آتی به این هدف خود خواهد رسید. از این رو می‌تواند به‌عنوان یک الگوی مناسب از سوی کشورهای غربی به دنیای اسلام معرفی شود.

ترکیه با داشتن منابع غنی آب می‌تواند نقش مهمی را در سیاست آبی کشورهای خاورمیانه که با مشکل رو به افزایش کمبود آب مواجه می‌باشند، ایفا کند. پس از فروپاشی شوروی، از ۱۵ جمهوری تازه تأسیس آن، ۵ جمهوری به زبان ترکی تکلم می‌کنند که به ترکیه تمایل نشان می‌دهند. ترکیه موفق شده است با توجه به گرایش‌ها و نیاز این کشورها و با کمک رژیم صهیونیستی، جایگاه خوبی در این کشورها برای خود فراهم کند. ترکیه در دهه پایانی قرن بیستم روابط بسیار مستحکمی با رژیم اشغال‌گر قدس برقرار نموده که می‌تواند در آینده بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران تأثیر مستقیم گذارد. برخورداری از یک ارتش قوی که با کمک آمریکا مسلح شده، به ترکیه جایگاه و اهمیت ویژه‌ای داده است.

ارتش ترکیه از نظر بزرگی بعد از آمریکا در مرتبه دوم کشورهای عضو ناتو قرار دارد و از توان و شایستگی رزمی بالایی برخوردار است که می‌تواند در آینده بر سیاست خارجی منطقه تأثیر مستقیم گذارد. واقع شدن در مجاورت منطقه حساس و تنش‌زای شمال عراق و اثر مستقیم بر آینده این منطقه که به‌طور مستقیم و مؤثری بر امنیت و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران تأثیر خواهد گذاشت، از دیگر علل اهمیت جمهوری ترکیه و لزوم توجه جدی به آن می‌باشد. (مرادیان، ۱۳۸۴: ۲۹-۳۰)

ایران نیز از لحاظ موقعیت از سه ویژگی برخوردار است: - متصل به موقعیت بری اوراسیاست. - به سبب دارا بودن سواحل طولانی در خلیج فارس و دریای عمان از موقعیت بحری برخوردار است. - به لحاظ در اختیار داشتن تنگه هرمز، دارای موقعیت گذرگاهی است. (صفوی، ۱۳۸۱: ۷۰) و می‌تواند بر عبور و مرور کشتی‌های تجاری، نفتکش‌های غول‌پیکر، ناوگان نظامی قدرت‌ها و ... نظارت و کنترل داشته باشد. مانند ترکیه قاره اروپا و آسیا را بهم متصل می‌نماید. مرکز انرژی جهان، وبه تنهایی رتبه دوم جهانی در ذخایر نفتی و گازی است. (بوالحسنی، ۱۳۹۲: ۱۲۳)

اهمیت سیاسی امنیتی منطقه: آسیای جنوب غربی، با توجه به بافت اجتماعی، تنوع قومی و نژادی، منابع و امکانات مادی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. زیرا توزیع منابع و امکانات طبیعی بر پایه خواست و رضایت مردم منطقه نبوده است. این منطقه به‌عنوان کانون انرژی جهان در سراسر قرن بیستم، و به‌گونه‌ای مضاعف در آغاز قرن جدید، نقطه خیزش و ظهور تحولات و

بحران‌های متعددی بوده که تأثیرات آنها اغلب از سطوح منطقه‌ای فراتر رفته است. (یزدانی، ۱۳۹۴: ۱۸۶)

برژینسکی پیرامون خاورمیانه می‌گوید: این منطقه شبیه «زه کمانی» است که تا انتها کشیده شده و آماده است تیری کشنده به سوی جهان پرتاب کند. از شاخ آفریقا تا افغانستان و از ایران تا خاور نزدیک زه این کمان است. این «زه» کانون رقابت سنگین ابرقدرت‌ها است و کانون پیرامونی آن نیز هر لحظه ممکن است مشتعل شود و جهان را به هیجان درآورد. (همان: ۱۸۷)

موقعیت راهبردی خاورمیانه ضرورت‌های گوناگونی را به همراه دارد: نخستین ضرورت، درک راهبردی از موقعیت آن در ساختار نظام جهانی و روابط بین‌الملل و ضرورت دیگر درک راهبردی قدرت‌های بزرگ در خصوص این منطقه است. (همان: ۱۸۷)

موقعیت ترانزیتی ترکیه تسلط آن کشور بر حوزه‌های دریای مدیترانه، اژه، دریای سیاه و آبراهه‌های راهبردی بسفر و داردانل از جمله موقعیت‌های ویژه راهبردی این کشور محسوب می‌شود چرا که تمام شناورهایی که بین دریای اژه و دریای سیاه در رفت و آمد هستند ناچارند بیش از ۳۲۰ کیلومتر از راه را در آب‌های ترکیه باشند. تنگه‌های ترکیه تنها را خروجی برای کشتی‌های ناوگان دریای سیاه روسیه هستند. ... موقعیت ترانزیتی ممتاز ترکیه از یک طرف تنها راه ارتباطی زمینی اروپا به سوی غرب آسیا، آسیای مرکزی و قفقاز محسوب شده و از دیگر سو نیز نقطه اتصال کشورهای مذکور به اروپا می‌باشد. (علی‌مددی، ۱۳۸۸: ۴)

ترکیه از نظر گاز طبیعی ۱۰۰ درصد و از نظر نفت ۹۱ درصد به خارج وابسته است. هم‌اکنون ۶۵ درصد از گاز طبیعی ترکیه از طریق روسیه تأمین می‌شود و وابسته بودن به یک منبع و در دست ترکیه نبودن کنترل قیمت‌ها برای ترکیه خطرات راهبردی مهمی بوجود آورده است. (علی‌مددی، ۱۳۸۸: ۴) اما در مقابل، ترکیه دارای منابع بسیار غنی آب و زغال‌سنگ است و با تبدیل شدن به قطب ترانزیت انرژی در منطقه که از طریق عبور خط لوله باکو-جیحان و خط لوله گاز طبیعی جمهوری اسلامی ایران و خطوط انتقال انرژی موجود حاصل خواهد شد، از موقعیت راهبردی مهمی برخوردار است. هم‌اکنون خطوط لوله انتقال نفت و گاز کشورهای ایران، عراق، ترکمنستان، آذربایجان، روسیه و حتی خطوط کشتی‌رانی حمل گاز مصر و الجزایر به سمت ترکیه احداث شده یا در دست احداث و یا طراحی می‌باشند. (مرادیان، ۱۳۸۴: ۲۸)

(۴) تهدید شناسی

تهدید به لحاظ اهمیت، روش‌ها و ابزارهای مورد استفاده دارای انواع و ابعاد مختلفی است که عبارتند از: - تهدیدات نظامی؛ - تهدیدات سیاسی؛ - تهدیدات اقتصادی؛ - تهدیدات اجتماعی؛ - تهدیدات فرهنگی؛ - تهدیدات زیست محیطی

تهدیدات متصور از سوی ترکیه برای ایران

- رقابت با جمهوری اسلامی ایران برای جلوگیری از تبدیل شدن ایران به قدرت نظامی برتر منطقه‌ای حمایت و پناه دادن به گروه‌های سیاسی مخالف و یا برانداز جمهوری اسلامی ایران در خاک ترکیه - جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان تهدیدی علیه ساختار لائیک ترکیه (در افکار عمومی نوعی ایران ستیزی به چشم می‌خورد). - روابط نزدیک با آمریکا، رژیم صهیونیستی و غرب تأثیرپذیری حکومت این کشور از سیاست خارجی آنها - رویارویی راهبردی سیاسی دو کشور درباره حضور کشورهای غربی و ناتو در ترتیبات امنیتی و معادلات منطقه‌ای. - رقابت سیاسی منطقه‌ای و تلاش ترکیه برای ممانعت از نفوذ قدرت جمهوری اسلامی ایران در کشورهای منطقه. - همسویی با نظام سلطه غرب در جریان دولت‌سازی در عراق، لبنان و افغانستان. - همسویی با غرب و کشورهای ضد مقاومت عربی در بحث سوریه. - الگوسازی و ترویج اسلام آمریکایی در منطقه. - تلاش برای عضویت در اتحادیه اروپا و پیروی از سیاست‌های اتحادیه در قبال ایران. - راهبرد سیاسی ترکیه مبنی بر «ایفای نقش منطقه‌ای» و در نتیجه تضاد منافع دو کشور در کشورهای منطقه به ویژه کشورهای آسیای میانه و قفقاز. (صفوی، ۱۳۹۱: ۸)

- عضویت در سازمان پیمان آتلانتیک شمالی و استقرار پایگاه‌های متعدد نظامی ناتو در خاک این کشور. - استقرار سامانه دفاع موشکی آمریکا و ناتو در خاک ترکیه که خود تهدیدات و چالش‌های خاصی را متوجه جمهوری اسلامی ایران می‌سازد. - همکاری با آمریکا در جهت جمع آوری و تکمیل اطلاعات در خصوص مراکز و فعالیت‌های حساس و راهبردی جمهوری اسلامی ایران. - تقویت توان نظامی و ایجاد پایگاه‌ها، مراکز و استحکامات نظامی در نزدیکی مرزهای جمهوری اسلامی ایران. - انعقاد پیمان‌های نظامی با کشورهای منطقه در تقابل با ایران (از جمله جمهوری آذربایجان، گرجستان و دیگر کشورهای حوزه آسیای مرکزی و قفقاز و ...) - خریدهای کلان نظامی و تهیه تجهیزات پیشرفته نظامی از غرب و به ویژه آمریکا و رژیم صهیونیستی. - همکاری‌های نظامی ترکیه با رژیم صهیونیستی و آمریکا و حضور فیزیکی آنها در خاک این کشور. - همکاری‌های اطلاعاتی و امنیتی سازمان‌های اطلاعاتی ترکیه و سازمان اطلاعاتی آمریکا و رژیم صهیونیستی. - درگیری‌های نظامی با گروهک پ.ک.ک و انتقال این درگیری‌ها در برخی موارد به داخل خاک ایران و تجاوزات مرزی به خاک جمهوری اسلامی ایران به بهانه تعقیب پ.ک.ک

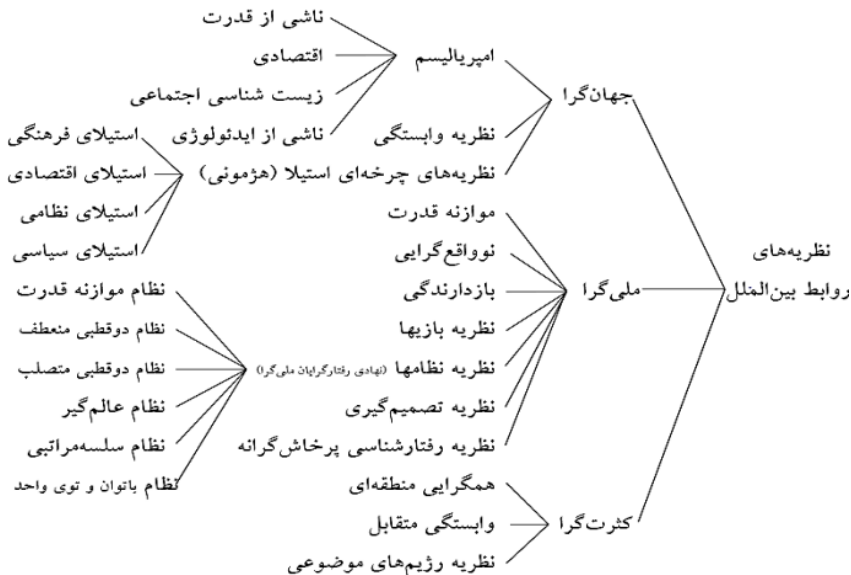

(همان) - برآوردن اهداف آمریکا و رژیم صهیونیستی از طریق قراردادهای نظامی و امنیتی و ... - احیای پان‌ترکیسم در جهت فشار به جمهوری اسلامی ایران - جلوگیری از ترویج ارزش‌های انقلاب اسلامی توسط لائیسم - حمایت از برخی مخالفین جمهوری اسلامی ایران (تقوی، ۱۳۹۱: ۵۵۴)

فرصت‌هایی نیز بین دو کشور ایران و ترکیه وجود دارد که اگر به آنها توجه کافی نشود و در جهت ارتقای آن تلاش مضاعفی صورت نگیرد، تبدیل به ضد آن یعنی تهدید می‌شود. به طور مثال: - گرایش مردم به احزاب اسلام‌گرای ترکیه با وجود سال‌ها تبلیغ فرهنگ لائیک در این کشور - حاکمیت حزب اسلام‌گرای عدالت و توسعه که تا حدودی تلاش می‌کنند وجهه اسلامی و ارتباط با جمهوری اسلامی ایران را حفظ نمایند. - وجود اختلاف در روابط سیاسی رژیم صهیونیستی و ترکیه و حمایت مردم ترکیه از سردی روابط - وجود تنش‌های سیاسی و جنگ قدرت در میان شخصیت‌ها و احزاب ترکیه (صفوی، ۱۳۹۱: ۹)

(۵) نظریه‌های روابط بین‌الملل

در باره روابط بین‌الملل چند دسته نظریه بیان شده است و هر روز نیز نظریات تازه‌تری در این رشته عنوان می‌گردد. برای تئوری‌های روابط بین‌الملل با توجه به دیدگاه‌های مختلف دسته‌بندی و طبقه‌بندی‌های متعدد و متنوع صورت می‌گیرد. برای نمونه تقسیم‌بندی ذیل (شکل - ۱) برای آن متصور است.

شکل ۱: نظریه‌های روابط بین‌الملل (سیف‌زاده، ۱۳۷۹: ۳۳۱-۳۳۳)؛ طرح از نگارنده

از دید جمالی سه دسته از معروف‌ترین این نظریات عبارتند از: (۱) نظریه‌های همکاری و همگرایی، شامل تبیین روابط و رفتار دولت‌ها بر اساس فرضیه همکاری. در این مقوله، تئوری‌های همگرایی، وابستگی متقابل، ارتباطات، کارکردگرایی و... قرار می‌گیرند. (۲) نظریه‌های منازعه و کشمکش: شامل تئوری‌های تحلیل منازعات، بازدارندگی، توازن قوا و بازی‌هاست. (۳) نظریه‌های نظام بین‌الملل: شامل تئوری‌های سیستم‌ها و وابستگی می‌باشد. (جمالی، ۱۳۸۵: ۲۱۵)

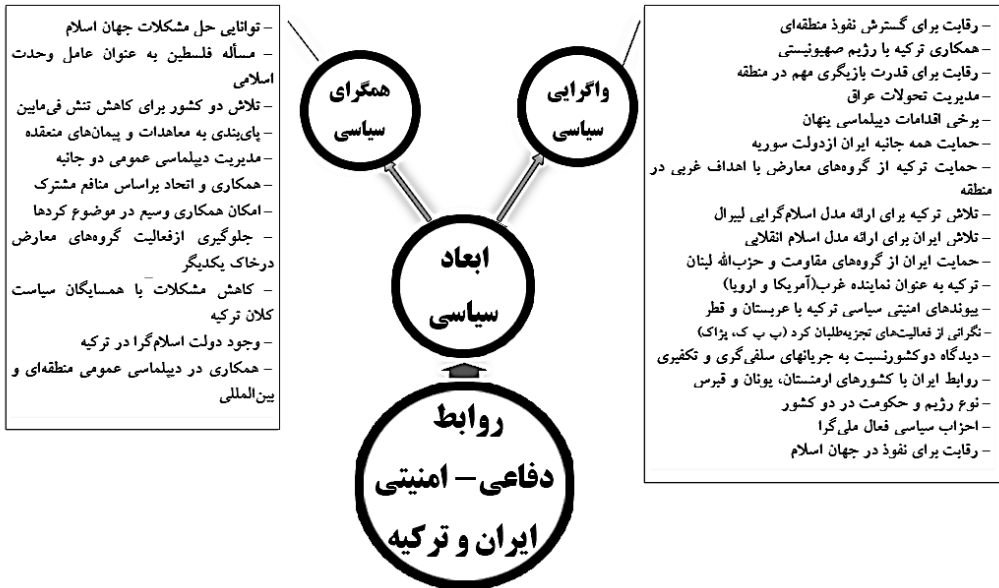
۶) الگوهای روابط دفاعی - امنیتی

معمولاً چهار الگوی امنیت منطقه‌ای مطرح می‌باشد که برای هر کدام از این الگوها مدل‌هایی وجود دارد: - الگوی موازنه قوا شامل: مدل اتحاد و ائتلاف و مدل بازدارندگی - الگوی هژمونی شامل: مدل سلطه تحمیلی، مدل نفوذ هژمونیک، مدل رهبری و مدل هژمونی نهادگرا - الگوی رژیم‌های امنیتی شامل: مدل رژیم‌های توافقی، مدل امنیت مشترک، مدل امنیت دسته‌جمعی و مدل مشارکت برای امنیت منطقه‌ای - الگوی اجتماع امنیتی شامل: مدل شورای همکاری در امنیت منطقه‌ای و مدل امنیت تعاونی (عبداله‌خانی، ۱۳۸۸: ۲۳۵-۲۷۰)

۷) چارچوب نظری و مدل مفهومی

چارچوب نظری این تحقیق بر مبنای آیات قرآن مجید، رهنمودهای حضرت امام راحل (ره) و فرامین و منویات فرماندهی معظم کل قوا حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، چشم‌انداز بیست‌ساله و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، استوار بوده که هم‌گرایی این نظرات برای محقق ثابت شده و بنابر مقتضیات در طول این تحقیق به رشته تحریر در آمده است.

شکل ۲: مدل مفهومی بُعد سیاسی روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه

روش‌شناسی تحقیق

نوع و روش تحقیق: نوع تحقیق در این پژوهش، «کاربردی-توسعه‌ای» روش تحقیق نیز «توصیفی، تحلیلی» و همبستگی است. هم‌چنین برای تعیین نقش و میزان تاثیر هر یک از این مؤلفه‌ها و شاخص‌ها، از آمارهای همبستگی استفاده خواهیم کرد. در این پژوهش با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق جامعه آماری آن از بین صاحب‌نظران و فعالان در حوزه‌های دفاعی-امنیتی و سیاسی کشور می‌باشند که با ترکیه آشنا می‌باشند. با مشورت با استاد راهنما و اساتید متخصص و به روش آشنایی ۹۵ نفر انتخاب گردیدند. از بین این جامعه تعداد ۱۰ نفر از نخبگان در مرحله اول و ۲۰ نفر در مرحله دوم جهت تأیید روایی پرسشنامه و تعیین ضریب لاشه به شیوه نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. حجم نمونه در این پژوهش به علت محدود بودن، منطبق با جامعه آماری (تمام‌شمار) می‌باشد. داده‌های مورد نیاز با استفاده از دو روش مطالعه اسنادی و میدانی گردآوری و از ابزار فیش‌برداری از سوابق موجود در کتابخانه‌ها، مراکز مطالعاتی و نظامی، پایانه‌های الکترونیکی و رایانه‌ای و مصاحبه با اندیشمندان و صاحب‌نظران مرتبط با موضوع تحقیق و از پرسشنامه محقق

ساخته که با روش دلفی تکمیل شده، استفاده گردید. سپس پرسش‌نامه به آزمون خبرگان گذاشته شد، با ضرایب آلفاکرونباخ ۰.۹۵۶ و لاشه بیشتر از ۰.۸ پایایی و روایی آن تأیید گردید.

برای تجزیه و تحلیل داده‌های این تحقیق و تعیین میزان تاثیر مؤلفه‌ها و شاخص‌های بُعد سیاسی بر روابط دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران و کشور ترکیه، ابتدا با بهره‌گیری از شاخص‌های آمار توصیفی نظیر میانگین، نمودار و جداول توزیع فراوانی به توصیف ویژگی‌های جامعه آماری پرداخته شد. هم‌چنین از آزمون فریدمن جهت رتبه‌بندی این مؤلفه‌ها و شاخص‌ها از طریق نرم‌افزار اس‌بی‌اس بهره‌گرفتیم و در نهایت برای تعیین نقش و میزان تاثیر هر یک از این مؤلفه‌ها و شاخص‌ها، از آمارهای همبستگی و برای تأیید تأثیر آنها بر بُعد سیاسی روابط دفاعی - امنیتی دو کشور و همخوانی بین آنها نیز از تحلیل عاملی تأییدی از طریق نرم‌افزار اسمارت پلاس استفاده شد.

روابط دفاعی - امنیتی بین دو کشور را می‌توان مجموعه اقدامات و کنش‌های متقابل واحدهای نظامی حکومتی (نیروهای مسلح، وزارت دفاع و ...) و نهادهای نظامی غیردولتی دو کشور که در دفاع نقش مؤثری دارند، نامید و در آن تهدیدی علیه منافع حیاتی آنها نباشد. به عبارت بهتر، ارزش‌ها و منافع حیاتی آنها را از خطر تهدیدات گوناگون داخلی، خارجی و بلایای طبیعی در ابعاد سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و زیست محیطی در امان نگه دارد و آن مقوله‌ای است که عمدتاً از سوی سازمان دفاعی کشورها مورد پیگیری واقع می‌شود و عبارت از فعالیت‌هایی مانند انجام گفت‌وگوهای امنیتی، راهبردی و سطح بالا، تبادل‌های آموزشی و حرفه‌ای نظامی، واردات و صادرات تسلیحات و تجهیزات نظامی، برگزاری رزمایش و تمرین‌های نظامی مشترک و نظایر آن، از سوی ارتش‌های کشورهاست.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

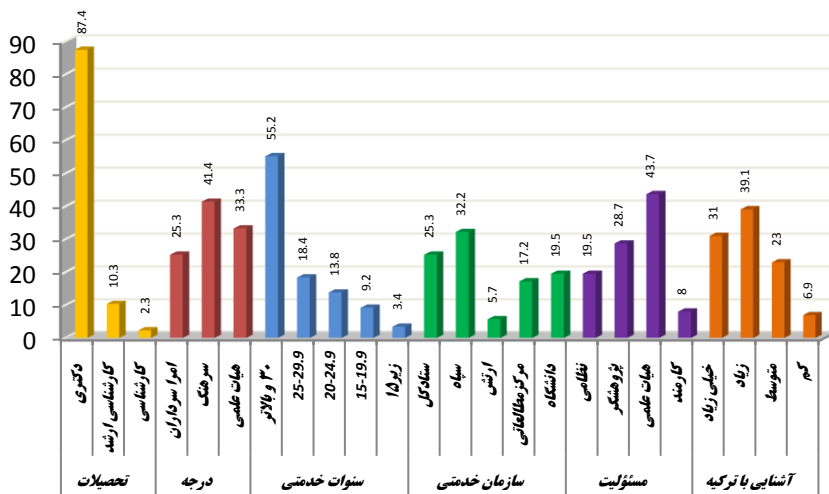
پس از توزیع و دریافت پرسش‌نامه‌ها از جامعه آماری، با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی اطلاعات درستی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت که نتایج آن به شرح زیر می‌باشد:

توصیف جامعه آماری

از مجموع ۹۵ پرسش‌نامه توزیع شده در بین جامعه، تعداد ۸۷ پرسش‌نامه بازگردانده شد که مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و نتایج حاصله به شرح ذیل است:

فراوانی و درصد پاسخ دهندگان برحسب ویژگی‌های مختلف: سطح تحصیلات، سنوات خدمتی و درجه، محل خدمت و میزان آشنایی با کشور ترکیه در قالب جدول فراوانی نشان می‌دهد: با توجه به سطح تحصیلات و شغل، سنوات خدمتی و همین طور میزان آشنایی با ترکیه پاسخ‌دهندگان که ۸۷ درصد آنها دارای تحصیلات دکترا (و یا در مرحله دفاع از رساله دکتری خود) هستند و به لحاظ سنوات خدمتی نیز ۷۴ درصد آنها بیش از ۲۵ سال خدمت داشته‌اند و همین‌طور بیش از ۷۰ درصد ایشان به نسبت زیاد و خیلی زیاد با کشور ترکیه آشنایی دارند، بیانگر تحصیلات، سابقه و تجربه مناسب پاسخ‌گویان و آشنایی و تسلط نسبتاً خوب آنان به موضوع مورد تحقیق است. لذا موجب اعتباربخشی نظرات آنها می‌گردد. همچنین توزیع مناسب درجه و سازمان خدمتی نامبرندگان نشان از همه‌گیر بودن جامعه آماری پژوهش دارد و به نتایج آن می‌توان اعتماد کامل داشت.

نمودار ۱: درصد فراوانی ویژگی‌های پاسخ‌دهندگان به پرسش‌نامه روابط دفاعی امنیتی ایران و ترکیه

تجزیه و تحلیل داده‌های مربوط به مؤلفه‌ها و شاخص‌ها

در پاسخ به سؤال «مهم‌ترین مؤلفه‌ها و شاخص‌های بُعد سیاسی روابط دفاعی امنیتی ج.ا.ایران با کشور ترکیه کدامند؟»

در پاسخ به این سؤال ابتدا از طریق آمار استنباطی برای تعیین رتبه مؤلفه‌ها توسط نرم‌افزار spss با آزمون فریدمن به تعیین رتبه هرکدام از این مؤلفه‌ها می‌پردازیم.

جدول ۱: آزمون رتبه‌بندی فریدمن برای مؤلفه‌های سیاسی روابط دفاعی امنیتی

رتبه	مؤلفه	تعداد (N)	میانگین مؤلفه	انحراف استاندارد	آزمون فریدمن
۱	واگرایی سیاسی	۸۷	۴.۰۱	۰.۸۵۶	۱.۵۹
۲	همگرایی سیاسی	۸۷	۳.۸۶	۰.۶۸۵	۱.۴۱

مؤلفه واگرایی سیاسی با ۱.۵۹ بیشترین و همگرایی سیاسی با ۱.۴۱ کمترین تأثیرگذاری را بر روی بُعد سیاسی روابط دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران و کشور ترکیه دارند. یعنی مواردی که موجب واگرایی سیاسی بین دو کشور شده، بیش از مواردی که موجب همگرایی سیاسی بین دو کشور شده، بر روی این روابط تأثیرگذار بوده است.

- مؤلفه همگرایی سیاسی

جدول ۲ نشان دهنده این است که رتبه‌بندی گویه‌های مؤلفه همگرایی سیاسی، به قرار ذیل است: گویه G06 (همکاری و اتحاد براساس منافع مشترک) با ۷.۲۵ بیشترین رتبه و گویه G09 (کاهش مشکلات با همسایگان سیاست کلان ترکیه است) با ۴.۸۱ کمترین تأثیر همگرایی را بر روی بُعد سیاسی روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران و کشور ترکیه دارند.

جدول ۲: آزمون رتبه‌بندی فریدمن برای مؤلفه همگرایی سیاسی قبل از حذف گویه‌های سوم، هفتم و هشتم

رتبه	آزمون فریدمن	گویه
۱	۷.۲۵	G06 همکاری و اتحاد براساس منافع مشترک
۲	۷.۲	G03 تلاش دو کشور برای کاهش تنش فی مابین
۳	۷.۱۷	G08 جلوگیری از فعالیت گروه‌های معارض در خاک یکدیگر
۴	۶.۶۱	G07 امکان همکاری وسیع در موضوع کردها
۵	۶.۲۳	G04 پای‌بندی به معاهدات و پیمان‌های منعقد
۶	۵.۸۸	G05 مدیریت دیپلماسی عمومی دو جانبه
۷	۵.۵۵	G02 مسأله فلسطین عامل وحدت اسلامی
۸	۵.۱۸	G10 وجود دولت اسلام‌گرا در ترکیه
۹	۵.۱۷	G01 توانایی حل مشکلات جهان اسلام
۱۰	۴.۹۶	G11 همکاری در دیپلماسی منطقه‌ای و بین‌المللی
۱۱	۴.۸۱	G09 کاهش مشکلات با همسایگان سیاست ترکیه

نکته: با توجه به عدم تأیید گویه‌های G03، G07 و G08 در تحلیل بار عاملی و حذف آنها از مدل برازش جدول ۲ به شکل زیر اصلاح می‌گردد:

جدول ۳: آزمون رتبه‌بندی فریدمن برای مؤلفه همگرایی سیاسی پس از گویه‌های حذف‌شده

گویه	G06	G04	G05	G02	G01	G10	G11	G09
آزمون فریدمن	۵.۵۹	۴.۸۲	۴.۶۴	۴.۵۲	۴.۳۲	۴.۱۴	۴.۰۸	۳.۸۸
رتبه	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸

– مؤلفه واگرایی سیاسی

جدول ۴: آزمون رتبه‌بندی فریدمن برای گویه‌های مؤلفه واگرایی سیاسی

رتبه	آزمون فریدمن	گویه
۱	۱۱.۷۵	G19 حمایت همه جانبه ایران از سوریه
۲	۱۱.۶۳	G24 همکاری ترکیه با رژیم صهیونیستی
۳	۱۰.۸۷	G21 تلاش ایران برای ارائه مدل اسلام انقلابی
۴	۱۰.۶۴	G15 رقابت برای قدرت بازیگری مهم در منطقه
۵	۱۰.۴۹	G16 رقابت برای گسترش نفوذ منطقه‌ای
۶	۱۰.۴۳	G28 دیدگاه دو کشور نسبت به جریان‌های سلفی‌گری و تکفیری
۷	۱۰.۱۵	G22 حمایت ایران از گروه‌های مقاومت و حزب الله لبنان
۸	۹.۸۷	G14 رقابت برای نفوذ در جهان اسلام
۹	۹.۶۱	G23 حمایت ترکیه از گروه‌های معارض با اهداف غربی در منطقه
۱۰	۹.۳۲	G27 نگرانی از فعالیت‌های تجزیه‌طلبان کرد (پ.پ.ک، پژاک)
۱۱	۹.۲۸	G25 ترکیه به عنوان نماینده غرب (آمریکا و اروپا)
۱۲	۹.۲۴	G26 پیوندهای امنیتی سیاسی ترکیه با عربستان و قطر
۱۳	۹.۲۱	G18 مدیریت تحولات عراق
۱۴	۹.۱۴	G20 تلاش ترکیه برای ارائه اسلام‌گرایی لیبرال
۱۵	۸.۸۸	G17 برخی اقدامات دیپلماسی پنهان
۱۶	۸.۰۲	G12 نوع رژیم و حکومت در دو کشور
۱۷	۶.۸۷	G29 روابط ایران با کشورهای ارمنستان، یونان و قبرس
۱۸	۵.۵۸	G13 احزاب سیاسی فعال ملی‌گرا

جدول شماره ۴ نشان دهنده این است که رتبه‌بندی گویه‌های مؤلفه واگرایی سیاسی، به قرار ذیل است: گویه G19 (حمایت همه جانبه ایران از دولت سوریه) با ۱۱.۷۵ بیشترین رتبه و گویه G13 (احزاب سیاسی فعال ملی‌گرا) با ۵.۵۸ کمترین رتبه (رتبه هجدهم) به ترتیب بیشترین و کمترین تاثیر واگرایی سیاسی را بین دو کشور جمهوری اسلامی ایران و ترکیه دارند.

آزمون مدل مفهومی

در پاسخ به سؤال «روابط بین مؤلفه‌ها و شاخص‌ها چیست و میزان تأثیر هر کدام از آنها بر یکدیگر چقدر است؟» و برای آزمون مدل مفهومی پژوهش از طریق آمار استنباطی و با انجام تحلیل بار عاملی از مجذور مربعات جزئی (پی. ال. اس. ا) که یک فن مدل‌سازی مسیر واریانس محور است، استفاده می‌کنیم. این تکنیک امکان بررسی روابط متغیرهای پنهان و سنجه‌ها (متغیرهای قابل مشاهده) را به صورت هم‌زمان فراهم می‌سازد. از این روش زمانی که حجم نمونه کوچک بوده یا توزیع متغیرها نرمال نباشد استفاده می‌شود.

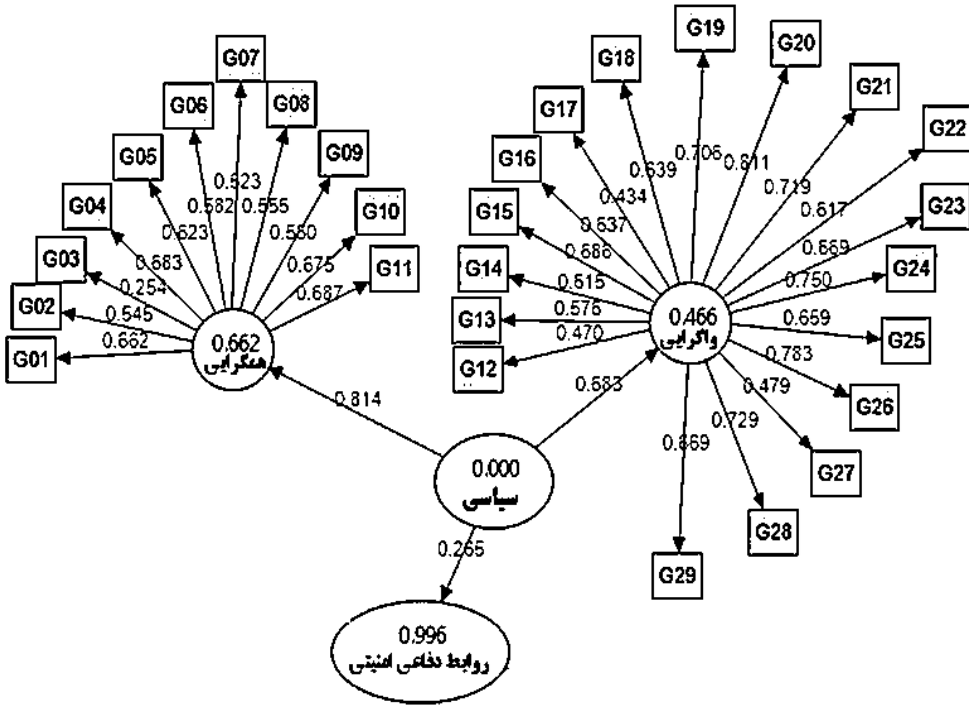
برازش مدل اندازه‌گیری

برای بررسی برازش مدل‌های اندازه‌گیری سه معیار پایایی، روایی همگرا و روایی واگرا استفاده می‌شود. پایایی نیز از چهار طریق بررسی ضرایب بارهای عاملی، ضرایب آلفای کرونباخ، پایایی ترکیبی و مقادیر اشتراکی صورت می‌پذیرد. (داوری و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۲۹)

سنجش بارهای عاملی

بارهای عاملی از طریق محاسبه مقدار همبستگی شاخص‌های یک سازه با آن سازه محاسبه می‌شوند. در شکل ۳ شاهد مقادیر بالای ۰.۴ برای ضرایب بارهای عاملی بعد سیاسی و مؤلفه‌ها و گویه‌های مربوطه (بجز گویه سوم با مقدار ۰.۲۵۴) برای مؤلفه همگرایی سیاسی هستیم. این نشان از اندازه‌گیری صحیح مؤلفه‌ها توسط گویه‌هاست، البته گویه سوم بایستی حذف شود. بنابراین شاخص‌های بعد سیاسی مؤلفه‌های همگرایی و واگرایی سیاسی را مورد تأیید قرار می‌دهند.

شکل ۳: مدل بیرونی (مدل اندازه‌گیری) حداقل مربعات جزئی با استفاده از فرمان PLS Algorithm

برای سنجش روابط متغیرهای پنهان (مؤلفه‌ها) با گویه‌های سنجش آنها (شاخص‌ها) برای آن که نشان داده شود که متغیرهای پنهان به درستی اندازه‌گیری شده‌اند از مدل بیرونی استفاده نمودیم که نتایج به‌دست آمده از مدل اندازه‌گیری و میزان تأثیر آنها در جدول ۵ آمده است:

جدول ۵: ضرایب بار عاملی برای شاخص‌های مؤثر بر مؤلفه‌های مدل مفهومی

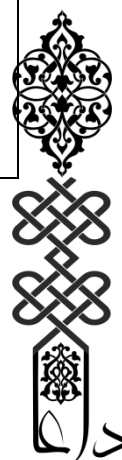
مؤلفه‌ها	کدگویه‌ها (شاخص‌ها)	شاخص‌ها	همگرایی سیاسی	واگرایی سیاسی
همگرایی سیاسی	G01	توانایی حل مشکلات جهان اسلام	۰.۶۵۷	
	G02	مسأله فلسطین عامل وحدت اسلامی	۰.۵۳۶	
	G03	تلاش دوکشور برای کاهش تنش فی‌مابین	۰.۲۶۸	
	G04	پای‌بندی به معاهدات و پیمان‌های منعقدہ	۰.۶۷۷	
	G05	مدیریت دیپلماسی عمومی دو جانبه	۰.۶۳۷	
	G06	همکاری واتحاد براساس منافع مشترک	۰.۶۰۷	
	G07	امکان همکاری وسیع در موضوع کردها	۰.۵۰۲	

مؤلفه‌ها	کدگویه‌ها (شاخص‌ها)	شاخص‌ها	همگرایی سیاسی	واگرایی سیاسی
	G08	جلوگیری از فعالیت گروه‌های معارض در خاک یکدیگر	۰.۵۳۹	
	G09	کاهش مشکلات با همسایگان سیاست ترکیه	۰.۵۵۹	
	G10	وجود دولت اسلام‌گرا در ترکیه	۰.۶۸۹	
	G11	همکاری در دیپلماسی منطقه‌ای و بین‌المللی	۰.۶۸۲	
	G12	نوع رژیم و حکومت در دو کشور	۰.۴۲۹	
	G13	احزاب سیاسی فعال ملی‌گرا	۰.۵۴۱	
	G14	رقابت برای نفوذ در جهان اسلام	۰.۵۹۶	
	G15	رقابت برای قدرت بازیگری مهم در منطقه	۰.۶۷۴	
	G16	رقابت برای گسترش نفوذ منطقه‌ای	۰.۶۳۳	
	G17	برخی اقدامات دیپلماسی پنهان	۰.۴۵۱	
	G18	مدیریت تحولات عراق	۰.۶۳۷	
	G19	حمایت همه جانبه ایران از سوریه	۰.۷۰۶	
	G20	تلاش ترکیه برای ارائه اسلام‌گرایی لیبرال	۰.۸۱۹	
	G21	تلاش ایران برای ارائه مدل اسلام انقلابی	۰.۷۳۲	
	G22	حمایت ایران از گروه‌های مقاومت	۰.۶۳۵	
	G23	حمایت ترکیه از گروه‌های معارض با اهداف غربی	۰.۶۹۴	
	G24	همکاری ترکیه با رژیم صهیونیستی	۰.۷۷۵	
	G25	ترکیه به عنوان نماینده غرب (آمریکا و اروپا)	۰.۶۸۷	
	G26	پیوندهای امنیتی سیاسی ترکیه با عربها	۰.۷۹۱	
	G27	نگرانی از فعالیت‌های تجزیه‌طلبان کرد	۰.۴۶۶	
	G28	دیدگاه دو کشور نسبت به جریان‌های سلفی	۰.۷۳۲	
	G29	روابط ایران با کشورهای ارمنستان، یونان و ...	۰.۶۶۷	

واگرایی سیاسی

جدول بالا بیانگر ظرایب بار عاملی شاخص‌ها بوده و مقدار ملاک برای مناسب بودن ضرایب بارهای عاملی ۰.۴ می‌باشد و همانطور که در جدول فوق مشخص است؛ فقط شاخص سوم ضریب بار عاملی کمتر از ۰.۴ است و بقیه ضرایب بارهای عاملی ۲۸ شاخص دیگر از ۰.۴ بیشتر است که نشان از مناسب بودن این معیار دارد.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف - نتیجه‌گیری

سؤال اول:

«عوامل محیطی مؤثر بر روابط دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه کدامند؟» منطقه جنوب غربی آسیا با توجه به حضور کشورهای فرامنطقه‌ای و غربی هر روز شاهد حوادث و اتفاقاتی است که آن را به یک محیط امنیتی تبدیل نموده است که آستان رویدادها و تحولات بسیار و بحران است. حضور گسترده آمریکا در منطقه ژئواستراتژیک خاورمیانه، بزرگ‌ترین بیم‌ها و اضطراب‌ها را برای جهان امروز به ویژه کشورهای منطقه خاورمیانه و جبهه مقاومت اسلامی در پی داشته است و آنها را وادار به واکنش نموده است. از همین رو بازیگران غیردولتی و نیروهای هویتی قادر گردیدند تا بر سایر بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی تأثیرگذار باشند. این مشکلات عملاً منطقه را به دو جبهه طرفدار غرب از یک سو و طرفدار جمهوری اسلامی از سوی دیگر تبدیل کرده است. در جبهه غرب ترکیه به دلیل عضویت در ناتو جزو شرکاء راهبردی رژیم صهیونیستی و آمریکا محسوب می‌گردد و از سوی دیگر ایران اسلامی که در جبهه مقاومت و جزو شرکاء راهبردی سوریه، حزب‌الله لبنان، عراق و یمن و مبارزین بحرینی قرار گرفته است. به همین دلیل ایران و ترکیه دو کشور همسایه دیرینه و مسلمان که منافع مشترک بسیار با هم دارند، عملاً در دو جبهه مخالف یکدیگر قرار گرفته‌اند. یکی حامی و پشتیبان معارضین سوری و گروه‌های تروریستی منطقه از جمله داعش و دیگری حامی و طرفدار جبهه مقاومت شامل حزب‌الله لبنان، دولت انقلابی یمن و حکومت سوریه به عنوان دشمن درجه یک رژیم اشغالگر قدس. به همین خاطر روابط بین دو کشور در سال‌های اخیر با فراز و نشیب‌های فراوانی همراه بوده است.

سؤال دوم:

برای پاسخ به سؤال «مهمترین مؤلفه سیاسی روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران و کشور ترکیه کدامند؟» از بین مؤلفه‌های همگرایی سیاسی و واگرایی سیاسی برای بُعد سیاسی مهم‌ترین مؤلفه واگرایی سیاسی است. آزمون رتبه‌بندی فریدمن نشان داد: مؤلفه واگرایی سیاسی با مقدار ۶.۴۰ بالاتر از همگرایی سیاسی با ۵.۵۹ بیشترین تأثیرگذاری را بر روی روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران و کشور ترکیه دارد. مواردی که موجب واگرایی سیاسی بین دو کشور شده، فراوان بوده و همین مسایل موجب تأثیرگذاری بر الگوی روابط شده‌اند.

سؤال سوم:

«مهمترین شاخص‌های سیاسی روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران و کشور ترکیه کدامند؟» برای پاسخ به این سؤال آزمون رتبه‌بندی فریدمن انجام گرفت و نتایج حاصله در جداول ۳ و ۴ ارائه گردید. آزمون نشان داد در حوزه همگرایی گویه/شاخص «همکاری و اتحاد بر اساس منافع مشترک» بیشترین رتبه (رتبه اول) و گویه «کاهش مشکلات با همسایگان سیاست کلان ترکیه است» کمترین رتبه (رتبه یازدهم) را دارا هستند، به این مفهوم که به ترتیب مهم‌ترین و کم‌اهمیت‌ترین شاخص سیاسی روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران و کشور ترکیه هستند. در حوزه واگرایی سیاسی نیز گویه «حمایت همه جانبه ایران از سوریه» بیشترین رتبه (رتبه اول) و گویه «احزاب سیاسی فعال ملی‌گرا» کمترین رتبه (رتبه هجدهم) را دارا هستند، که در حوزه واگرایی دو کشور عمل می‌کنند. دو گویه مهم بعدی که به ترتیب رتبه دوم و سوم را اتخاذ نموده‌اند، عبارتند از: «همکاری ترکیه با رژیم صهیونیستی» و «تلاش ایران برای ارائه مدل اسلام انقلابی» که مهم‌ترین شاخص واگرایی سیاسی بین دو کشور می‌باشند.

سؤال چهارم:

در پاسخ به سؤال «روابط بین ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها چیست و میزان تأثیر هر کدام از آنها بر یکدیگر چقدر است؟» برای پاسخ به این سؤال از طریق آمار استنباطی و با انجام تحلیل بار عاملی از مجذور مربعات جزئی (پی. ال. اس.) و برای سنجش روابط متغیرهای پنهان (مؤلفه‌ها) با گویه‌های سنجش آنها (شاخص‌ها) نیز از مدل بیرونی استفاده نمودیم که نشان داد متغیرهای پنهان به درستی اندازه‌گیری شده‌اند. نتایج نشان داد بجز گویه سوم بقیه بالای ۰.۴ بوده‌اند و در مدل وارد می‌شوند. مراجعه به شکل ۳ و یا جدول ۵ میزان تأثیر هر کدام از آنها نیز بر روی شکل نمایش داده شده است. «وجود دولت اسلام‌گرا در ترکیه» و در صورت «همکاری در دیپلماسی منطقه‌ای و بین‌المللی» و «پای‌بندی به معاهدات و پیمان‌های منعقد» به ترتیب بیشترین تأثیر را در همگرایی بین دو کشور خواهند داشت. همچنین «تلاش ترکیه برای ارائه اسلام‌گرایی لیبرال»، «پیوندهای امنیتی سیاسی ترکیه با عربستان و قطر» و «همکاری ترکیه با رژیم صهیونیستی» به ترتیب بیشترین تأثیر را در واگرایی بین دو کشور می‌توانند داشته باشند.

علاوه بر این برای بررسی برازش مدل‌های اندازه‌گیری سه مورد استفاده شد: پایایی شاخص، روایی همگرا و روایی واگرا. پایایی شاخص نیز خود توسط سه معیار مورد سنجش قرار گرفت:

۱) آلفای کرونباخ (۲) پایایی ترکیبی (۳) ضرایب بارهای عاملی. نتایج همگی بالای مقادیر استاندارد بود، لذا پایایی، روایی همگرا و روایی واگرا قابل قبول بود. با بررسی ضرایب بارهای عاملی سؤالات، آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی تحقیق، بررسی برازش مدل‌های اندازه‌گیری انجام شد. نتایج نشان داد که مقادیر مربوط با این معیارها برای تمامی مؤلفه‌ها بالاتر از ۰.۷ است که حاکی از پایایی مناسب مدل دارد. فقط مقدار AVE برای همگرایی سیاسی کمتر از ۰.۴ بود که پس از بررسی، مشخص شد گویه‌های G07 و G08 در همگرایی سیاسی به ترتیب به علت داشتن کمترین بار عاملی (۰.۵۰۲ و ۰.۵۳۹) کاندایدی حذف از مدل هستند.

ب - پیشنهاد

باتوجه به رتبه‌بندی فریدمن مؤلفه‌ها به مسئولین دفاعی کشور توصیه می‌گردد الویت یک خود را به حوزه «واگرایی سیاسی» و تلاش در جهت برطرف نمودن کدورت‌ها و مسایل اختلافی بین دو کشور مخصوصاً پرهیز از مسائل اختلافی بین دو کشور ایران و ترکیه پردازند. مثل قضیه سوریه که دو طرف بایستی متانت بیشتری از خود نشان دهند و یا تلاش در جهت توجیه ترک‌ها در جلوگیری از «همکاری آنها با داعش و رژیم صهیونیستی» و اولویت سوم خود را در حوزه واگرایی سیاسی به عدم تلاش در جهت «ارائه مدل اسلام انقلابی ایران به جامعه ترک» و بلعکس «اسلام لیبرال ترکیه به ملت ایران» قرار دهند.

همچنین به مسئولین سیاسی و دفاعی کشور توصیه می‌گردد الویت کاری خود را در حوزه همگرایی سیاسی به «همکاری و اتحاد بر اساس منافع مشترک» قرار دهند. توجه به منافع مشترک در منطقه می‌تواند موجب افزایش همکاری و دوستی و مودت بین دو کشور همسایه شود و پرداختن به مسائل اختلافی دو کشور را از یکدیگر دور می‌کند. الویت دوم خود را نیز در این حوزه به «پای‌بندی به معاهدات و پیمان‌های منعقد شده بین دو کشور» و الویت سوم را هم به «دیپلماسی عمومی دوجانبه» اختصاص دهند.

فهرست منابع**الف - منابع فارسی:**

- بوالحسنی، خسرو، (۱۳۹۲)، بررسی عوامل ژئوپلیتیک ترکیه و تأثیر آن بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران، رساله دکتری، استاد راهنما؛ دکتر افشردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.
- علی تقوی، (۱۳۹۱)، پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما دکتر صفوی، دانشگاه ...، تهران
- جمالی، حسین، (۱۳۸۵)، تاریخ و اصول روابط بین‌المللی، پژوهشکده تحقیقات اسلامی، چاپ پنجم، قم.
- داوری، علی و رضازاده، آرش (۱۳۹۲)، مدل‌سازی معادلات ساختاری با نرم‌افزار PLS، انتشارات جهاد دانشگاهی، تهران.
- سیف زاده، سیدحسین، (۱۳۷۹)، نظریه‌پردازی در روابط بین‌الملل، انتشارات سمت، تهران.
- صفوی، سیدیحیی، (۱۳۹۱)، وضعیت کشور ترکیه در منطقه، گزارش، دفتر مشاوره و دستیاری ف.کل قوا
- عبدالله خانی، علی، (۱۳۸۸)، طراحی الگوی امنیت منطقه‌ای برای محیط خاورمیانه متناسب با ...، به راهنمایی دکتر حسین تاش - رساله دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.
- علی مددی، احمدرضا، (۱۳۸۸)، موقعیت استراتژیک و ژئواکونومیکی تنگه‌های بسفر و داردانل در تأمین انرژی اروپا، سایت ترکیه
- متقی، ابراهیم و پوستین‌چی، زهره، (۱۳۹۰)، الگو و روند در سیاست خارجی ایران، قم، انتشارات دانشگاه مفید.
- مرادیان، محسن، (۱۳۸۴)، برآورد استراتژیک ترکیه، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر، تهران.
- دانشجویان دوره ۱۸ دفاع ملی و پنج مدیریت راهبردی، (۱۳۹۲)، طراحی الگوی نیروی دریایی راهبردی آجا، مطالعات گروهی، استاد محور امیر سیاری، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.
- یزدانی، حسن، (۱۳۹۴)، طراحی الگوی روابط دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه، رساله دکتری، استاد راهنما؛ دکتر صفوی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.

ب - منابع انگلیسی:

- Shea, Timothy, (2005), Transforming Military Diplomacy, Joint Forces Quarterly, Issue Thirty-Eight.

ج - سایت‌ها:

- <http://www.torkiye.com/news>

